

Bauer Henrik építész: Szociáltechnika.

(Családi otthon. 1.)

Nem tudom sikerült-e ily című első közleményemben*) ennek az eszmének elég világos képét vázolni. Mindenesetre célszerű lesz tehát a szónak pontosabb magyarázatát megkísérelnem, minthogy nem helyes, ha annak csak megegyezésszerű megértésével érjük be, hanem meg kell tudnunk, hogy az általa jelzett fogalomnak milyen – talán igen bő és értékes – tartalma van?

A technika általában valamely emberi munka végzésének tökéletes módja és ebben az értelemben van technikája minden ipari vagy művészi munkának. De nemcsak ezeknek, például az építésnek meg a zenének vagy a költészetnek, hanem az igazságszolgáltatásnak, a közigazgatásnak és a törvényhozásnak, sőt, mint tudjuk a törvényhozás obstrukciójának is van technikája.

A végtelen sokféle technikák közé tartozik a *szociáltechnika* is, mint a *társadalmi munka tökéletes végzésének módja*.

Az emberi társasélet *szervezetének formáival* foglalkoznak a szociológiai, jogi és politikai tudományok és törekvések s ez utóbbiak között a szociálpolitika. A szervezet életműködésének tökéletes módjával a szociáltechnika.

Az ilyen szerves életműködés céljai, egyebek között, a társadalmakban együttélő embereknek élelemmel és lakással ellátása, testi és lelki jólétüknek gondozása is s ezeknek a céloknak tökéletes módját és eszközeit is keresi, sok egyéb feladatai közt, a szociáltechnika.

A lakótelepítés módjával foglalkoztunk a minap és most már áttérhetünk egy-két más ilyen társadalmi szervezeti funkció leg-tökéletesebb módjának vizsgálatára. Látni fogjuk, hogy mindannyi-nak nagy előnyököt biztosítana az építés módjának a múltkor változt technikája.

*) L. VII. évf. 3. sz.

A számos visszásságnak, amely mai életszokásainkat jellemzi, a háború olyan éles képeit, valósággal torzképeit mutatja most, hogy azok láttára lehetetlen továbbra is csendes belenyugvással megmaradnunk a régi megszokásnál, hanem kénytelenek vagyunk azokat bírálni és orvoslásukat keresni. Békeidőben fel sem tűnt, ha naponta láttuk a sokezer főnyi, cselédekből és úrmóikból álló, csapatok nyüzsgő forgalmát a vásárcsarnokokban, mészárszékekben, élelmiszeres boltokban. Nem is gondoltunk ezzel az egész életünkben megszokott jelenséggel szemben arra, hogy ez a tömegmozgalom milyen nagy testi és szellemi energiamennyiséget jelent, sem arra, hogy mekkora értéket, vagy milyen javakat termel ez az energiamennyiség? Csak akkor, amikor a háború alatt, láttuk ezt a tömegmozgalmat tolongássá, sőt gyakran makacs torlódássá válni és amikor láttuk, hogy milyen csekély eredménye lett, árukínálat hiányában, a tömegmunka és tömegidő ilyen nagy pazarlásának, kellett a kettő közötti szertelen aránytalanságnak feltűnnie.

Békeidőben megszokott dolog volt, ha télen naponta – nyáron ritkábban – megjelent a szenes ember, vállán a meredek „cselédlépcsőn” lihegve felhozott zsákkal, de a háborúban mégis fel kellett tűnnie annak a tolongó tömegnek, amely kénytelen volt maga elmenni és gyakran esőben, fagyban, órákig várakozni néhány darab szénért vagy fáért.

Csak ezek a háborús tapasztalatok, amelyekből sajnos, nagyon sokat kell még összegyűjtenünk, világítanak most reá, sok egyéb kérdés között, arra a nagy szociáltechnikai kérdésre is, vajon az évezredek óta szokásban levő kis háztartások, a „családi tűzhe-lyek” csakugyan olyan tökéletes és ideális berendezések-e, melyek örökké és olyan általánosan fentartandók s amelyről minden időben fognak a költők himnuszokat zengeni?

Hajdan csakugyan úgy volt tekinthető a család, mint az egyetlen gazdasági kooperatív szervezet, melynek minden tagja, ereje és képessége szerint vett részt annak a kis közösségnek minden szükséglettel való ellátásában. A férfi vadászott, halászott, szántott, vetett, aratott, épített, a nő font, szőtt, varrt, főzött és mosott, a gyerekek legeltették a nyáját, gyűjtötték az erdő és mező gyümölcsseit és száraz gályáit stb. De tudjuk, hogy a nagyobb társadalmakban évszázadok alatt a sok család között mennyire egymásba ágazódott a kölcsönös segítség és mennyire elágazódtak egymástól a különféle foglalkozások. A társadalmi kooperációnak

és munkamegosztásnak ez a természetes kifejlődése okozta azt a végzetlen különbséget, amely az emberi őállapot és a civilizált társadalom között van.

De dacára ennek a sok évezredig tartott folytonos fejlődésnek, az emberi foglalkozások végtelen specializálódásának és – mint szintén ebben a rettenetes háborúban láttuk – már-már az egész emberiség egymásrautaltságának, még mindig vannak részei az emberi szükségleteknek, amelyeknek kielégítése majdnem az őállapotban maradt meg máig is. A költőktől oly szívrehatóan megénekelt „családi tűzhely” és a sok-sok szociológus által is dicsért „saját otthon” még ma is a saját különbséget, az otthon mosást, sütést, főzést jelenti, ezeknek összes gazdasági, sőt erkölcsi és kulturális hátrányaival és veszteségeivel. A nehézkes, költséges és tökéletlen házi kisipart, a gazdaságosabb és tökéletesebb nagyüzemmel szemben; a fáradtságosabb, egyenetlenebb, tisztátalanabb, gépiebb, kézimunkát a könnyű, tiszta, egyenletes és értelmesebb technikai termeléssel szemben, a régimódú cselédség alacsonyabb társadalmi fokát, a gépeket kezelő munkások és munkásnők szabadabb és értelmesebb foglalkozási osztályával és azoknak rosszabb egészségi és erkölcsi állapotát, ezekkel szemben.

A „sweet home” angol érzelmői töltik meg a svájci, az olasz, a kairói legszebb szállodákat, amelyekben hónapokig élnek, kényelmes szobákban, nagy társaságban, idegenekkel együtt étkezve, tenniszelve, golfozva, yachtozva. Erős a gyanúm, hogy abból az édes otthonból az otthonnak alig van értéke előttük és az, ami abban nekik édes, semmi egyéb, mint a *tulajdon* édes tudata. Nem a sweet home, hanem a sweet own.

De nem is kell a csatornán túlról hoznunk a példát. A mi saját vágyunk, kü önösen a mi saját asszonyaink vágya, hogy 8-10 hónapi köteles otthonülés után, minél szebb ez az otthonunk és minél bővebben telik rá, annál több hónapig élvezzük a családi tűzhelytől való megszabadulást, a háztartás gondjaitól, a cselédbajoktól való mentességet. Csak mikor megint hazajövünk, megszokott szép bútoraink s a régnemlátott ismerős arcok közé, mondjuk, teljes szívből, őszintén, hogy „mégis legjobb otthon!” Erős a gyanúm, hogy ennek megint nem a nagyobb kényelem, a jobb ellátás, a nagyobb reális érték fellelése, hanem megint csak az „édes tulajdon” illúziója a forrása. Mert tudom, hogy mindenütt olyan szállodát választottunk, amelyben legalább is olyan szép

bútorok és szőnyegek voltak és legalább is olyan bő és olyan minőségű élelmezést találunk és legalább is olyan figyelmes és előzőkeny szolgálattal voltunk körülvéve, mint amilyenhez otthon szokva voltunk.

De, azt fogják mondani, mindez sokkal költségesebb is volt) mint otthon.

Akkor hát most egyelőre ne gondoljunk arra, hogy a hazatéréssel ismét hivatásos életünk és munkánk helyére jöttünk vissza, sem arra, hogy talán már megfeledeztünk arról, hogy azokhoz a házi gondokhoz és boszúságokhoz tériünk meg, amelyektől előbb menekültünk, sem egyéb, egészségi, légváltozási stb. igényekre és körülményekre, hanem csakis erre az egyre, hogy visszatérve, ugyanazt a kényelmet és bőséget olcsóbban fogjuk élvezni, mint idegenben és vizsgáljuk most csak ezt az egyet, a többire majd ráérünk azután.

Természetes, hogy saját konyhánk számára, az idegenben élvezettel egyenlő élelmezéshez, ugyanazokat az anyagokat kell beszereznünk, amiket ott a vendéglős szerzett be, azoknak az anyagoknak árában tehát nem lehet semmi megtakarítás. Ellenkezőleg, ez a tétel terhesebb reánk, mint a vendéglősre, aki nagyobb mennyiségeket olcsóbban tud beszerezni és jobban tud maradék nélkül felhasználni, mint a külön kis háztartás. Természetes, hogy amíg az ételek elkészítéséhez nekünk, mondjuk 5-6 személy számára, egy szakácsnőre van szükségünk, addig a vendéglősnek egy szakácsnője öt, tíz, sőt még többszörte több személy számára képes sütni és főzni. És hasonló megtakarításai vannak a vendéglősnek, velünk szemben, minden anyag és munka beszerzésénél, ellátásunk minden részében. Kétségtelen tehát, hogy az otthon megszokottal teljesen egyenlő ellátásunk a szállodában sokkal kevesebbe kerül, mint otthon. És ha tökéletes háziasszonyunk mégis ki tudja számítani, hogy otthon olcsóbb, akkor vagy ő nem számított pontosan, vagy a vendéglős számított túlsókat, a saját minél gyorsabb gazdagodása érdekében.

Világos, hogy itt nem lehet az a céloom, hogy a háziasszonyok könyvvitelének hitelességét, vagy a vendéglősök hasznának jogosságát bíráljam, hanem csupán azt a szociáltechnikai kérdést vizsgálhatom, hogy nem lehetne-e az emberek élelmezését könnyebbé, jobbá, olcsóbbá, egészségesebbé tenni a mostani külön kis háztartásoknál célszerű berendezéssel?

Az erre eddig létesült berendezések, a vendéglők, nyilvános éttermek, penziók, közkonyhák, népkonyhák mind igen helyesen szolgálják ezt a célt és feladatuknak, folytonos tökéletesedésük és a társadalmi élet fejlődéséhez való folytonos alkalmazkodásuk arányában mindjobban meg is fognak felelni.

Az úgynevezett „közös konyhák” intézményével is foglalkoztunk már régebben, különösen a feministák körében, ahol ez a gondolat nemcsak a könnyebb élelmezés, hanem a nő társadalmi helyzetének nagyon jogosult szempontjából is, nagy érdeklődést keltett. Úgy, mint külföldön is számos helyen, nálunk is történtek ebben az irányban gyakorlati kísérletek is. De úgy látszik, hogy legalább nálunk, nem a kellő módon hajtották végre ezeket a kísérleteket, mert sajnos, azt kellett tapasztalunk, hogy nem váltak be, hogy sem a létesített közös konyhák nem tudtak fenmaradni, sem azok alapgondolatát nem voltak képesek tovább kifejteni és terjeszteni, sem a közélettel tökéletesítése, sem a nők társadalmi helyzetének emelése szempontjából.

Hogy milyen tévedések, hibák vagy mulasztások okozták ezt a kudarcot, azt talán célszerű lesz majd alaposan megvizsgálni, ha a közös konyhák létesítésének feladatával újból akarunk foglalkozni. Most inkább csak azzal a tervvel foglalkozunk, amelyre a célszerű lakásépítésben utalhatnak bennünket az előbb említett és a viszonyokhoz mérten eddig *teljesen bevált berendezések*, a vendéglők, nyilvános éttermek stb. formáiban.

Könnyű belátni, hogy ez a terv elsősorban azokon a megfontolásokon fog alapulni, amelyet a „célszerű városépítésről” közölt tanulmányomban*) kifejtettem s amelyek a városok addigi célszerűtlen és egészségtelen, telekspekuláción alapuló, zsúfolt és tolongásszerű fejlődésének orvoslására nem – a „kertvárosok” létesítésével – az eddigi területi terjeszkedés növelését, hanem a lakótelepüléseknek minél tökéletesebb, egyes nagy útvonalak mentén való célszerű sorakoztatását ajánlják és ezt az építési módot nemcsak a nagyvárosokban, hanem az egész országban mindenütt kívánatosnak mutatják. Ez a célszerűen sorakoztatott városias építési mód a bérházaknak legtökéletesebb kiképzésére és felszerelésére fog serkentést és módot adni, amely bérházakban a lakók igényei minden irányban a legtökéletesebben lesznek kielégíthetők.

*) „Szociálpolitikai Szemle” 1917. 3. szám.

Mint már az említett tanulmányomban is érintettem, ezek a tökéletes bérházak a legcélszerűbb beosztású és egymással legelőnyösebb kapcsolatban levő helyiségekből álló lakásokat és ezeknek mindenféle központi ellátásra való legtökéletesebb berendezéseinek (a víz, világítási, központi fűtési, pneumatikus és vácuumvezeték, telefon, személyfelvonó stbin) kívül, közös konyhákat is fognak a lakóknak nyújthatni, amely összes előnyök a külön kertes, szétszórt, kis vagy nagy családi házakban teljesen elérhetetlenek volnának.

Ezeknek a közös konyhának megvalósítását mindenekelőtt az eddig jól bevált vendéglők minél tökéletesebb formájában kísérelhetjük meg. E célra az eddigi szokás szerint minden lakáshoz épített konyhák és cselédszobák elmaradnának és helyettük, földszint vagy magas souterrainben, megfelelő nagyságú vendéglőhelyiség rendeztetnék be, konyhával és minden szükséges mellék-helyiséggel.

Ha egy ötemeletes, minden emeleten négy, tehát összesen 20 lakást magában foglaló bérházban, ilymódon 20 konyhát és 20 cselédszobát takarítunk meg, együtt átlag legalább 20 m² területtel, akkor ehelyett a megtakarított 400 m² helyett az étterem és a konyhahelyiségek legfeljebb 200^a-nyi területet igényelvén, könnyen kiszámítható, hogy lakásonként legalább 1200 korona építési költséget takarítanánk meg s ez a megtakarítás már legalábbis 60 korona évi bér megtakarítást jelentene. Minthogy azonban a külön háztartások számára szükséges pincék is teljesen vagy legalább részben elhagyhatók és azok helyett a konyha és étterem sok esetben teljesen a souterrainben lesznek elhelyezhetők, ez a megtakarítás már az előbb számítottak kétszeresésére is emelkedhetik. Kétségtelen tehát, hogy a közöskonyhás házak építési költsége kisebb lesz, vagy egyenlő építési költség mellett a lakások tágasabbak, vagy jobb anyagúak, vagy tökéletesebb felszerelésnek lehetnek.

Az étterem létesítése célszerű, mert módot nyújt arra, hogy nemcsak a házban lakók étkezhetnek ott és ezzel szolgálatban, edényköltségben és egyéb munkákban és anyagokban megtakarításokat érhessenek el, de a vendéglőszerű közöskonyha üzemnek, tehát közvetve a lakóknak is, előnyére lehet, ha kívülről jövő vendégek is étkezhetnek ott, akár ugyanabban a teremben, akár elkülönített helyiségben. De minden lakónak és meghívott vendé-

geinek lehetővé kell tenni az otthon étkezést is s ezért a konyhától minden lakáshoz vezető ételfelvonókról is kell gondoskodni. Mindezeknek célszerű és szép megoldása az építésznek igen hálás feladata lesz.

Az előbbi számításnak alapjául vett 20 lakásos házban azonban legalább 20 cseléd tartása szükségtelenné vált és ezeknek minden munkáját a vállalkozó vendéglős legfeljebb 6-8 alkalmazottja könnyen elvégezheti a rendelkezésre álló célszerű berendezések (legtökéletesebb konyhafelszerelés, központi fűtés, vacuum-vezeték és porszívógépek stb.) és a célszerű munkamegosztás segítségével. Már pedig 15-20 személynek fizetése és teljes ellátása olyan összeget igényelt eddig, hogy ez már maga is bőséges fedezetét nyújthatja a házi vendéglős vállalkozói hasznának, ha az étellemezést a lakóknak az eddig megszokott minőségben és mennyiségben és eddigi önköltségeik ellenében szolgáltatja. Ha tehát számításba vesszük a most említett személyzeti megtakarításon kívül a nagyban való anyagbeszerzés és a teljes anyagfelhasználás, a célszerű munkamegosztás és a szakértő vezetés előnyeit és még ezeken felül a külső vendégeiknek eladott ételeken és italokon számítható hasznot, akkor kétségtelen, hogy a lakóknak eddigi önköltségükön való teljes étellemezése egy egészséges üzleti vállalkozás alapját képezheti minden szakértő vendéglős számára. Még további előnyöket nyújthat több ilyen közkonyhás háznak ellátása egy közös vállalkozó szakértő vezetése alatt. De másfelől előnyösen szervezhető az ilyen üzem a lakók által, szakértő vezetéssel, létesíthető szövetkezet alapján is. És ez az utóbbi formája a közös konyhák szervezésének volna legközelebb ahhoz, amit azok megvalósításának első sikertelen kísérleteivel annak idején el akartak érni.

Azt hiszem mondanunk sem kell, hogy a kellemes otthon bájából semmit sem vonna le az sem, ha a bútorok sem volnának többé „édes tulajdonaink”. Ha nem kellene azokat minden – a változó életviszonyok folytán esetleg gyakran szükséges – lakásváltoztatáskor magunkkal vinnünk az új lakásba, amelyet talán más beosztásnál fogva, jobb volna másként is rendezni be. Ha a szokásos „hurcolkodáskor” nem kellene bennük annyi kárt tennünk és annyi költséget pazarolnunk a csomagolással, lehordással, elfuvarozással, újra kirakással, felhordással, kipakolással stb. Ha a nagyváros utcai képét nem tenné annyira – kellemetlenül –

jellegzetessé, negyedévenkint, a számtalan kapu előtt álló bútor-szállító kocsi és az a nagy szállítási mozgalom nem emésztene fel évenként annyi százezerre menő improduktív költséget és munkát.

Mert magától értetődik, hogy a gondolkozó házépítettek és építésszek, ha már egyszer majd elindultak a szocialtechnika útján s elérkeztek a házikonyhák és éttermek s a konyhátlan lakások építéséig, csakhamar azt fogják találni, hogy falaik, tapétaik, padlózataik és minden egyéb épületrészük és berendezéseik sokkal tartósabbak lesznek, ha nem lesz több bútoros hurcolkodás. És hogy az építető és építéssze együtt sokkal célszerűbben és szebben fogja a lakás teljes berendezését eltalálni mindenféle igényű lakó számára, mint a lakó maga, akinek csak a legkritkább esetben voltak eddig egyéni iparművészeti igényei s ezek a kevesek is meg fogják találni minden vágyuk kielégítését, vagy a rendelkezésre álló nagy választékban, vagy a háztulajdonossal való megegyezés alapján. Sőt még a legmesszebbmenő művészeti igényeiket is sokkal könnyebben fogják a lakók a házak tulajdonosai útján kielégíthetni, akik egyébiránt sok esetben éppen önmaguk is lesznek majd, részt vévén tőkájukkal, munkájukkal, tudásukkal, maguk is az ilyen házak és berendezéseik létesítésében.

Ha ez a most javasolt módok egyikén sikerülne, akkor a nők egy igen nagy része ki volna emelhető a szomorú cselédsorsból, sok más nő kézi és értelmi munkájának sokkal méltóbb feladatok volnának adhatók, a közéletmezés ellátása, sőt gazdaságos és egészségügyi szabályozása lehetőségessé tehető s az „otthon” igazán kellemessé, tisztává, kedélyessé és költők által való megéneklésre méltóbbá fog válni.